

AL XI-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL KANT

KANT ȘI FILOSOFIA ÎN SENS COSMOPOLIT

RODICA CROITORU

(Pisa, 22-26 mai 2010)

O dată la cinci ani are loc una dintre cele mai importante și mai selective manifestări științifice din domeniul filosofiei: ea este ocazionată de interesul pe care lumea contemporană îl acordă operei lui Immanuel Kant, ajunsă la un grad înalt al dezbaterii și interpretării. În acest an, organizarea Congresului Kant a revenit Societății Italiene de Studii Kantiene, prezidată de prof. Claudio La Rocca, în colaborare cu Societatea-mamă, Kant-Gesellschaft, prezidată de prof. Bernd Dörflinger. În cuvintele de deschidere a Congresului, o seamă de reprezentanți ai unor instituții colaboratoare și-au adresat salutul participanților: Cristina Scaletti, președinta Asociației de Cultură și Turism a Regiunii Toscana, Marco Filippeschi, primarul orașului Pisa, prof. Marco Pasquali, rectorul Universității Pisa, Friedrich Däuble, ministru plenipotențiar al Republicii Federale Germania, prof. Massimo Barale, din partea Comitetului Organizator al Universității Pisa, prof. Bernd Dörflinger, președinte al Kant-Gesellschaft, prof. Claudio La Rocca, președintele Societății Italiene de Studii Kantiene. Din gândurile lor adresate participanților s-a desprins marea dorință a comunității italiene de a susține financiar prezentul Congres, în pofida situației de criză pe care o traversează Italia. Alte sponsorizări au mai fost acordate de fundațiile Deutsche Akademische Austauschdienst, Deutsche Forschungsgemeinschaft, Facultatea de Agronomie din Pisa, Schopenhauer Gesellschaft, Ministerul Instrucțiunii, Universității și Cercetării, Comuna Pisa, Comuna Lucca, Universitatea Pisa, Școala Normală Superioară, Universitatea Genova, Universitatea de Studii din Roma Tor Vergata, Fundația Martinetti, Fundația Marcucci, Universitatea Neapole, Universitatea Parma, Institutul de Istorie a Gândirii Filosofice și Științifice Moderne. Eforturilor lor conjugate de proiectare și de punere în funcțiune a acestei manifestări de anvergură li s-a alăturat o echipă de tinere conduse de Elaine Broadley, care au îndeplinit restul sarcinilor administrative vizibile pe toată durata Congresului. A existat, de asemenea, un oficiu de presă, care recepta informații despre manifestarea științifică și le oferea instituțiilor publice de informare.

Congresul, care a contat pe mai mult de 460 de comunicanți și aproximativ 100 de auditori, s-a bucurat de prezența unor delegații numeroase, precum cea a Statelor Unite ale Americii cu 94 de comunicanți, Italia cu 69 și Germania cu 64. Restul țărilor de pe întreg mapamondul s-a prezentat cu reprezentanți pe măsura

forțelor lor filosofice. Exprimarea în limba engleză a dominat de departe cu 203 comunicări, în germană cu 98, italiană 44, iar franceză 15 (dealtfel, datorită cunoașterii tot mai slabe a limbii franceze prof. Jean Ferrari a luat inițiativa organizării exprese de Congrese de filosofie în general și de filosofie kantiană în special alternativ la fiecare 2 ani). Actualul Congres de la Pisa a fost structurat în: 1) ședințe plenare susținute de mari personalități pe o temă proprie la alegere pe marginea temei generale, cu o durată de 45 de minute, urmate de 15 minute discuții; 2) comunicări de 30 de minute, care trebuiau să satisfacă condițiile noutății și originalității, urmate de 10 minute de discuții, care au fost grupate în sesiuni de câte 3 comunicări pe următoarele teme: Kant și tradiția filosofică; teoria cunoașterii și logică; știință, matematici și filosofia naturii; ontologie și metafizică; etică; drept și justiție; politică și istorie; antropologie și psihologie; religie și teologie; estetică; conceptul kantian de filosofie; moștenirea lui Kant; Kant și tradiția leibnizeană; Kant și Schopenhauer; 3) 4 paneluri cu audiență limitată, ce și-au propus dezbateră de subteme a temelor sus-menționate, cunoscut fiind în prealabil conținutul textelor (între 4 și 8 pe ședință). De departe tematica cea mai dezbătută a fost cea de etică, care a avut nevoie de 10 sesiuni de câte 6 comunicări și de 3 sesiuni de paneluri cu 18 contribuții, alături de cele 5 conferințe plenare pe această temă, ceea ce reprezintă aproximativ 1/5 din totalul intervențiilor structurate pe 14 teme.

Conferințe plenare. 18 au fost conferințele plenare programate, pe care le vom expune în ordinea susținerii lor. Una dintre cele mai pătrunzătoare și mai convingătoare conferințe a fost cea a lui Henry Allison (Universitățile San Diego și Boston), „Singularitatea imperativului categoric”, care a propus contextualizarea teoriei asupra revendicării; el a reconstruit imperativul prin 3 acte volitive: 1) trebuie să vreau; 2) alegerea numai în conformitate cu forma universală; 3) alegerea maximei ca scop în sine. În unica conferință de seară, John Searle (Universitatea Berkeley) a vorbit în „Realitatea de bază și realitatea umană: teme post-kantiene” despre posibilitatea construirii raționalității cu ajutorul limbajului și al intenționalității. Rémi Brague (Universitatea Sorbonna) în „Kant și tentația gnostică” s-a referit la sensibilitatea religioasă, gnostică a *Criticilor*, iar pe Kant l-a numit „Moise al filosofiei”, în calitate sa de întemeietor al unei religii, prin care a reușit să conducă oamenii din deșert spre speculația liberă. În universul noii religii filosofice frumosul are legitimitate morală, drept care oamenii trebuie să se simtă bineveniți în lume, dat fiindcă lumea s-a pregătit cu frumosul tocmai pentru ei. Bernd Dörflinger (Universitatea Trier), în „O nouă concepție religioasă în lumina alteia mai vechi. Habermas și Kant” a analizat lectura ateistă dată de Habermas textului kantian corespunzător. Claudio La Rocca (Universitatea Genova) în conferința „Metodă și sistem în concepția filosofică a lui Kant” a abordat structura rațională a sistemului categorial kantian, bazat pe principii comune de judecare. Beatrix Longuènesse (Universitatea New York) în „Kant și Freud despre «eu»” a pus în paralel gândirea discursivă kantiană sintetizată în „eu gândesc” [*ich denke*] cu actul freudian conștient concentrat în „eu” [*ich*], de unde a rezultat interrelația lor. Karl Ameriks (Universitatea Notre Dame) a explicat „Cosmopolitismul

ambivalent al lui Kant” prin lumea care se află în noi, dat fiindcă și noi suntem trăitori în lume. Alfredo Ferrarin (Universitatea din Pisa) în „Unitatea rațiunii. Despre ciclopi, arhitecți și viziunea cosmică a filosofului” a tratat arhitectonica argumentelor kantiene în filosofia ca *Weltanschauung*, logică, etică. Barbara Hermann (Universitatea Los Angeles) a subliniat importanța regulilor și a excepțiilor în „Despre excepții”, exemplificând cu datoriile imperfecte (față de copii, față de părinți), care sunt lipsite de excepții și datoriile perfecte, regulative. Manfred Baum (Universitatea Wuppertal) în „Libertate și drept la Kant”, pe baza textului *Metafizicii moravurilor* s-a referit la dificultățile pe care le comportă termenul kantian de „obligativitate”, întemeiat în natura umană. Eiji Makino (Universitatea Hosei Tokio) în conferința „Cosmopolitism și critica rațiunii post-coloniale” a încercat să găsească filonul rațional în societățile post-coloniale, în pofida unor manifestări non-raționale. Ricardo Terra (Universitatea São Paulo) în „Are rațiunea kantiană o culoare?” s-a referit la diferențele pe care le face Kant în *Antropologia din perspectivă pragmatică* între gradele de raționalitate ale rasei umane și ale unor popoare, în condițiile în care imperativul moral cărora ele trebuie să i se supună este unic. Marele așteptat care a fost cunoscutul filosof italian Gianni Vattimo (Universitatea Torino) nu a putut ține conferința „Kant filosof al interpretării”. Onora O’Neill (Universitatea Cambridge) în conferința „Cosmopolitismul atunci și acum” a subliniat valoarea constantă a ideii kantiene de cosmopolitism moral și politic. După ultimele trei conferințe de dimineață, ședințele plenare s-au desfășurat pentru prima dată în paralel, unde prima serie a avut drept temă *Cosmopolitismul politic al lui Kant*, în care au fost incluse conferințele lui Thomas Pogge (Universitatea Yale), „Viziunea lui Kant asupra ordinii internaționale juste”; Reinhard Brandt (Universitatea Philipps Marburg), „Pacea eternă – fundamentul doctrinei dreptului?” și Massimo Mori (Universitatea Torino), „Rațiune pură și cosmopolitism: drept, politică și istorie în cosmopolitismul lui Kant”. A doua temă, pe care am urmărit-o, a fost *Kant și scopurile esențiale ale rațiunii umane*. Tema s-a deschis cu conferința lui Paul Guyer (Universitatea Pennsylvania), „Libertatea și scopurile esențiale ale umanității”, care pe baza *Criticii rațiunii practice* și a *Prelegerilor de etică* a analizat argumente în favoarea susținerii și a violării libertății. Jean Ferrari (Universitatea Dijon) în „Cosmopolitismul lui Kant și scopurile ultime ale rațiunii umane” și-a expus pesimismul „neradical” asupra naturii umane, ca o concluzie a neîncrederii reciproce dintre oameni, a sociabilității lor nesociabile, prin care natura își manifestă viclenia de a ajunge la destinație. Norbert Hinske (Universitatea Trier) în „Ancorarea *Criticii* în conceptul universal” a făcut o lectură a *Criticii rațiunii pure* din perspectiva conceptului metafizic de „lume”. Hans Jörg Sandkühler (Universitatea Bremen) în conferința „Morală, drept și stat dintr-o perspectivă cosmopolită. Reflecții pe marginea lui Kant” a tratat tema generală a Congresului cu referire expresă la *Metafizica moravurilor* și *Spre pacea eternă*. Wolfgang Carl (Universitatea Göttingen) a analizat cunoscuta paradigmă kantiană a filosofiei critice ca „transformare copernicană” într-o conferință cu același nume. Robert Brandom

(Universitatea Pittsburgh) în „Kant despre judecată și reprezentare” s-a referit la schematismul *Criticii rațiunii pure*, la fel ca Mario Caimi (Universitatea Buenos Aires), care în comunicarea „Obiectul ce trebuie subsumat categoriei conform teoriei schematismului” s-a referit la Capitolul I „Despre schematismul conceptelor pure ale intelectului”.

Ședințe de comunicări. Dintre cele 46 de ședințe, care au grupat în general câte 6 comunicări, vom expune selectiv unele contribuții, începând cu *Conceptului kantian de filosofie I*, moderat de subsemnata. Rudolf Makkreel (Universitatea Emory, Atlanta) în „Relația dintre filosofia lui Kant conform conceptului universal și cosmopolitismul său” a evidențiat felul în care conceptul scolastic de filosofie contribuie la formarea unor deprinderi tehnice în vederea atingerii unor scopuri, în timp ce conceptul universal de filosofie este unicul care ne ajută la alegem între scopuri. La aceeași secțiune, Lea Ypi (Universitatea Oxford) în comunicarea „Problema unității sistematice în cele două definiții date de Kant filosofiei” a explorat relația dintre interesul practic al rațiunii și cerința teoretică de unitate sistematică, după cum apare ea în *Critica rațiunii pure*. Hoke Robinson (Universitatea Memphis) în cadrul ședinței asupra *Teoriei cunoașterii și logicii I* a prezentat „Intuiții empirice, scheme și concepte în epistemologia critică a lui Kant”, unde a arătat că descrierea dată de Kant elementelor implicate în cunoașterea empirică generează numeroase dificultăți, în special necesitatea aparentă după care conceptele empirice și intuițiile empirice trebuie să fie precedate de celelalte. Andrea Esser (Universitatea Philipps Marburg) în cadrul secțiunii *Etică II* a expus „Facultatea de judecare în practică: reflecție și aplicare”, unde a evidențiat dimensiunea practică a obscurităților conceptului de *Urteilskraft*, în calitate de facultate creatoare și productivă. Margit Ruffing (Universitatea Johannes Gutenberg Mainz) la sesiunea *Kant și Schopenhauer I* și-a exprimat curtoazia față de gazde în comunicarea „Filosofia religiei la Kant și Schopenhauer” ținută în limba italiană. Ea s-a concentrat asupra metodei celor doi gânditori, de unde a reieșit că cele două concepții distincte asupra metafizicii se reflectă în transcendentalisme diferite. Patricia Kitcher (Universitatea Columbia) în comunicarea „În argumentarea apercipției” a urmărit două scopuri: 1) Kant a argumentat apercipția, neasumându-și-o pur și simplu, și 2) argumentul său stabilește că auto-cunoașterea dispune de o epistemologie mai substanțială decât cea pe care o au în vedere teoreticienii contemporani. Seung-Kee Lee (Universitatea Drew), încadrat la secțiunea *Etică III*, în „Auto-determinarea și categoriile libertății în filosofia morală a lui Kant” s-a referit la necesitatea categoriilor libertății în vederea auto-determinării formei voinței, care face posibilă moralitatea. Bernd Ludwig (Universitatea Georg-August Göttingen), în cadrul aceleiași secțiuni, s-a referit în „Puntea făcută de Kant între doctrina scolastică asupra libertății în anul 1786 și «modul consecvent al Criticii speculative»”, de unde a rezultat prioritatea epistemică a legii morale față de libertate, la care s-a ajuns în *Întemeierea metafizicii moravurilor* și în *Critica rațiunii practice*. Oliver Sensen (Universitatea Tulane) la secțiunea *Etică III*, în „Alte argumente practice ale lui Kant în favoarea libertății practice” invocă argumentele de natură psihologică. Luc Langlois (Universitatea Laval), la

secțiunea *etică V*, în comunicarea „Wolff și începuturile filosofiei morale a lui Kant: moștenirea uitată” a evidențiat importanța conceptului wolffian de „obligație” pentru filosofia morală kantiană. Sharon Anderson-Gold (Institutul Politehnic Rensselaer) în „Progres și profeție: cazul istoriei cosmopolite” din cadrul secțiunii *Politică și istorie II*, a considerat că poziția lui Kant este mai apropiată ca spirit de cea post-modernistă asupra unei recunoașteri implicite a interacțiunii dinamice dintre valorile rezultate din interesele umane și percepția *patern*-urilor folosite la construirea și interpretarea istoriei. Pauline Kleingeld (Universitatea Leida) la aceeași secțiune, în „A fost Kant un cosmopolit?” a reconstruit poziția lui Kant asupra justiției economice (globale) pe baza textelor sale, de unde reiese că el nu a împărtășit un cosmopolitism al justiției distributive globale. Brigitte Sassen (Universitatea McMaster) la secțiunea *Estetică II*, în comunicarea „Simțul comun ca răspuns la paradoxul gustului”, a tratat rolul central al simțului comun, care unește subiectivitatea cu universalitatea și necesitatea în soluționarea paradoxului gustului, ce constă din combinarea elementelor empirice cu elemente *a priori*, datorită lipsei determinării sale de către categorii. Beatrix Himmelmann (Universitatea Brown) la secțiunea *Conceptul kantian de filosofie II*, în comunicarea „Moralitatea sincerității și semnificația sa pentru conceptul kantian de filosofie” a evidențiat actualitatea revendicării kantiene a sincerității, în pofida oricărei ideologii și a oricărui scepticism. Claude Piché (Universitatea Montréal) la aceeași secțiune, în „Kant și spiritul de sectă în filosofie” a examinat (pe baza eseului din 1796 *Despre un ton nou superior în filosofie*) reticențele lui Kant asupra societăților secrete, în lumina conceptului său de spațiu public. Adrian Piper (Arhiva de Cercetări Adrian Piper), în cadrul secțiunii *etică VIII*, în comunicarea „Acțiunea practică: fundamente din prima Critică” a argumentat că a treia antinomie a primei *Critici*, precum și structura apercipției pure din Deducția transcendențială aduc lumină în problema motivației morale și a intenției morale din *Întemeierea metafizicii moravurilor*. Valerio Rohden (Universitatea Luterană din Brazilia), la secțiunea *Antropologie și psihologie I*, în comunicarea „Facultatea dorinței și rațiune” a arătat că în cazul pasiunii facultatea apetitivă se privează de autodeterminarea rațională fundamentală, adoptând o maximă irațională. Stephen Palmquist (Universitatea Baptistă Hong Kong), în cadrul secțiunii *Religie și teologie II*, în „Idea de nemurire ca proiecție imaginativă a unui viitor moral indefinit”, a tratat ideea de nemurire a sufletului în cele trei *Critici* și în *Religia doar în limitele rațiunii*, față de care natura noastră fizică își manifestă dependența descrescândă. În cadrul secțiunii *Ontologie și metafizică III*, Zeljko Loparić (Universitatea de Stat Campinas) s-a referit în „Cele două metafizici ale lui Kant” la metafizica naturii ca la o semantică *a priori* a conceptelor teoretice, analogă metafizicii moravurilor, al cărei scop este pacea eternă a statelor naționale. Christel Fricke (Universitatea Oslo) la secțiunea *etică X* a vorbit despre „Demnitatea morală și vulnerabilitatea morală din perspectivă kantiană”, arătând că demnitatea umană, ca status moral *a priori* nu este meritocratică, cu toate că din subtext pare a fi. Sunt evidențiate implicațiile meritocratice ale revendicării de către Kant a

demnității. Gunter Zöllner (Universitatea Ludwig-Maximilian München) la secțiunea *Antropologie și psihologie II* în comunicarea „Cosmos și pământ. Antropologia lui Kant din perspectivă geopolitică” a analizat proiectul antropologic kantian de geografie politică în lumina *Prelegerilor* sale de geografie fizică. Jane Kneller (Universitatea de Stat Colorado) la secțiunea *Estetică II* în comunicarea „Reflecție estetică și judecăți culturale” s-a referit la judecățile culturale ca la expresii care pretind asentimentul tuturor, la fel ca judecățile asupra frumosului naturii.

Prezența românească. Din nefericire pentru comunitatea filosofică din România, singura comunicare acceptată de comisia de cenzori a Congresului de la Pisa a fost cea a subsemnatei, „Morală cerului înstelat și a sinelui invizibil” în cadrul secțiunii *etică V*; am argumentat că o morală întemeiată pe trei postulate, dintre care două se află deasupra relațiilor umane reciproce (*Dumnezeu și sufletul nemuritor*) poate fi interpretată ca unind bolta cerească asupra căreia sunt proiectate ele cu *libertatea* sinelui invizibil rezident sub acestea. Cinci alte comunicări ale unor doctoranzi sau universitari români de peste hotare au venit să întregesc imaginea unei comunități filosofice, care numai astfel poate răspunde exigențelor unei manifestări științifice de elită. La secțiunea *etică III*, Claudia-Cristina Șerban (Universitatea Sorbonna), fostă absolventă a Universității din Cluj, a prezentat „Posibilul practic kantian: ceea ce se află pentru Kant «în puterea mea» (*in meiner Gewalt*) și ceea ce nu se află?”, în care principiile determinante ale fiecărei acțiuni sunt văzute ca rezidând în ceea ce aparține timpului trecut și nu se mai află în puterea agentului moral. Sorin Băiașu (Universitatea Keele), fost absolvent al Universității din București, la secțiunea *etică IV* a comunicat asupra „Forței deontice a formulei legii universale”, pe marginea interpretării date de Mark Timmons constrângerii formale, căreia i se fac unele sugestii spre a evita respingerea procedurii de decizie. Roxana Băiașu (Universitățile Leeds și Oxford), în secțiunea *Ontologie și metafizică I* a comunicat despre „Spațiu, timp și problema obiectivității”; ea s-a referit la lectura preferențială a lui Heidegger asupra timpului față de spațiu și a sugerat o lectură alternativă de reconsiderare a spațiului. Tinca Prunea-Bretonnet (Universitatea Sorbonna), fostă absolventă a Universității din Cluj, la secțiunea *Conceptul kantian de filosofie IV*, în „Conceptia kantiană de filosofie în lectura metafizică a lui H. Heimsoeth” a evidențiat sensul cosmic dat filosofiei kantiene de către interpretul contemporan, pentru care ființa inteligibilă este determinată ca *Sein* și *Aufgabe* (ca „dat” și ca „sarcină”). Mihaela Fistioc (Universitatea Yale) la secțiunea *Kant și Schopenhauer II* s-a referit la „Schopenhauer despre lucrul-în-sine kantian ca idee platonice”, unde noțiunea kantiană de judecată de reflecție aduce lumină asupra înțelegerii de către Schopenhauer a ideilor platonice și, drept urmare, a paralelei dintre ideile platonice și lucrul-în-sine kantian. Mica delegație română a fost întregită de câțiva auditori, iubitori de filosofie, masteranzi și doctoranzi veniți din România sau din Germania, dintre care Daniel Anghel (Heidelberg) și Aron Telegdi-Csetri (București).

Paneluri. Am selectat din cele 4 zile în care au avut loc paneluri următoarele contribuții: Johan de Jong (Universitatea Amsterdam) la secțiunea *Ontologie și metafizică I*, despre „Modestia metafizicii lui Kant”, care se referă la

incognoscibilitatea lucrurilor în sine și la restricția formelor necesare ale intuiției și categoriilor în experiența posibilă; acestea fac metafizica lui Kant vulnerabilă unor critici din secolul XX. La aceeași secțiune, Manuel Roy (Universitatea Montréal) a prezentat textul „Kant condamnă metafizica?”, care pe baza *Critica rațiunii pure* oferă argumente în favoarea interpretării speculative a lui Kant. La secțiunea *etică II*, Luis Placencia (Universitatea Martin-Luther Halle-Wittenberg) a prezentat „Subiectivitatea maximelor la Kant”, în care a susținut că din structura maximelor rezultă mai multe sensuri ale „subiectivității” lor. La secțiunea *Estetică II*, Melissa Zinkin (Universitatea de Stat New York Binghamton) a prezentat „Substratul suprasensibil al umanității la Kant”; părerea referenței a fost aceea că în *Critica facultății de judecare* substratul suprasensibil joacă un rol similar cu cel al libertății în *Întemeierea metafizicii moravurilor* pentru a menține obligativitatea legii morale. La secțiunea *Antropologie și psihologie* Robert Gressis (Universitatea de Stat California Northridge) a expus „Relația dintre *Gesinnung* și *Denkungsart*”; el s-a exprimat asupra faptului că în pofida unor identificări a celor doi termeni, respectiv de „dispoziție” și „mod de gândire”, *Gesinnung* îl limitează pe *Denkungsart*. Pedro Teruel (Universitatea Catolică San Antonio Murcia) în textul „Semnificația, sensul și structura termenului *Gemüt* în filosofia kantiană” a tratat termenul „suflet” în perioada precritică și în dezvoltările transcendentale.

Premiul Kant. Ceremonia de premiere a avut loc la Lucca cu autobuze puse gratuit la dispoziția participanților, și s-a desfășurat la Auditoriul San Romano. Profesorul argentinian Mario Caimi (Universitatea Buenos Aires) a primit premiul acordat de Fundația Fritz Thyssen, iar premiul Fundației Silvestro Marcucci pentru tineri cercetători a fost acordat lui Jens Timmermann (Universitatea St. Andrews). Festivitatea de premiere a fost introdusă de un banchet și încheiată cu un concert de muzică de cameră, unde au fost interpretate 2 cvartete de coarde de Luigi Boccherini, originar din Lucca.

Încheiere. Congresul Kant de la Pisa reprezintă un progres față de cele 10 Congrese Kant anterioare prin calitatea contribuțiilor, prin organizarea marilor evenimente, ca și a celor mărunte de zi cu zi, pentru care personal instruit se afla mereu la dispoziția participanților. Manifestările au avut loc la Palazzo dei Congressi, instituție concepută special spre a servi astfel de evenimente; unele dintre ședințele de comunicări au fost ținute, din lipsă de spațiu, la Facultatea de Agronomie din apropiere. Dată fiind desfășurarea lucrărilor pe toată durata zilei, prânzurile au fost oferite cu generozitate de organizatori tuturor participanților și auditorilor. În cadrul Congresului Editura All a donat Universității din Pisa un set de opere ale lui Kant traduse de subsemnata în limba română.